

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ: ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ «ΑΛΛΙΟ» ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ;¹

Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου,
Πρόεδρος της Διακρατικής, Διεπιστημονικής Εταιρείας
ΣΥ.Ν.Θ.Ε.ΣΗ: Ο Κύκλος των Εφ-ευρετικών Εκπαιδευτικών.

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνουμε έξαρση στην προώθηση της Συμβουλευτικής και ανασχόληση όλο και περισσότερων με το πεδίο αυτό. Η διεύρυνση αυτή του χώρου δείχνει καταρχάς την αναγκαιότητα εφαρμογής της Συμβουλευτικής σε περισσότερα πλαίσια που σχετίζονται με την ανάπτυξη του ανθρώπου. Ήδη, στο πλαίσιο της Αγωγής, προωθούμε συστηματικά ένα πιο σύγχρονο προφίλ του εκπαιδευτικού ως επαγγελματία με βασικό άξονα το *δάσκαλο ως σύμβουλο*. Παράλληλα, ο αριθμός των ανθρώπων που επιδιώκουν να ασχοληθούν με τη Συμβουλευτική σε επαγγελματικό επίπεδο διαρκώς αυξάνει. Τα πτυχία και τα πιστοποιητικά 'ειδικών' Συμβουλευτικής, όπως και τα δίκτυα Συμβουλευτικής, πληθαίνουν. Ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός ενδιαφερομένων δηλώνει *ειδίκευση* στη Συμβουλευτική. Τι σημαίνει, άραγε, το φαινόμενο αυτό; Οι πάντες μπορούν να ασχοληθούν με τη Συμβουλευτική; Εξασφαλίζεται η ποιότητα εφαρμογής της Συμβουλευτικής από το 'πιστοποιητικό', το 'χαρτί', την πιστοποίηση κάποιων ως συμβούλων; Είναι πραγματικό εχέγγυο οι τίτλοι σπουδών;

Ταυτόχρονα, μέσα σε ένα κόσμο όπου τα γεωγραφικά σύνορα φαίνονται να 'ανοίγουν', έχει εφευρεθεί ο όρος 'Διαπολιτισμική Συμβουλευτική'. Τι σημαίνει ο όρος αυτός; Ως προς τι διαφοροποιείται η Συμβουλευτική από τη *Διαπολιτισμική Συμβουλευτική*, αλλά και από άλλου είδους κατηγοριοποιήσεις όπως είναι, για παράδειγμα, η *Επαγγελματική Συμβουλευτική*;

Η θέση που υποστηρίζουμε είναι ότι απαιτείται κριτική προσέγγιση στα πράγματα και, ειδικότερα, κριτική αποδόμηση των όρων και εννοιών.

Στην εργασία αυτή θα επιδιώξουμε να δώσουμε απαντήσεις και να προτείνουμε μια αφετηρία για προβληματισμό πάνω σε μια σειρά από σχετικά ερωτήματα. Ειδικότερα, βασικοί στόχοι της εργασίας είναι:

- ✚ να προβληματοποιήσουμε τον όρο και τη στοχοθεσία της Συμβουλευτικής,
- ✚ να 'επαν-επισκεφτούμε' το πεδίο αυτό και τις βασικές δεξιότητες Συμβουλευτικής με μια 'ψυχοσυνθετική' οπτική,
- ✚ να συνειδητοποιήσουμε την *πολυπολιτισμικότητα* της 'γεωγραφίας' του προσώπου,
- ✚ να αντιληφθούμε την αναγκαιότητα της *αυτογνωσίας* και της προσωπικής ανάπτυξης μέσα από μια *διαπολιτισμική* προσέγγιση του εαυτού,
- ✚ να αντιληφθούμε, επίσης, την αναγκαιότητα της κριτικής *κοινωνιογνωσίας*,
- ✚ να συνειδητοποιήσουμε τη *διαπολιτισμική* φύση των δεξιοτήτων Συμβουλευτικής, και
- ✚ να διαπιστώσουμε τη σχέση ανάμεσα στη Συμβουλευτική και στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική.

1. Εισαγωγικά ...

Στόχος κάθε συμβουλευτικής διαδικασίας είναι ο άνθρωπος και η παροχή βοήθειας προς αυτόν με σκοπό τη θεραπεία και την ανάπτυξή του, τη δυνατότητά του για επιτυχέστερη αντιμετώπιση προσωπικών, αλλά και κοινωνικών, προβλημάτων². Ο γενικός αυτός στόχος είναι σαφής, ευδιάκριτος και κοινός σε οποιονδήποτε ασκεί (ή θέλει να ασκήσει) Συμβουλευτική, ιδιαίτερα στο πλαίσιο ενός κριτικού και αναπτυξιακού μοντέλου³. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι, στην πράξη, ο συγκεκριμένος ρόλος που οι σύμβουλοι επιλέγουν να ασκήσουν κατά διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας διαφοροποιείται ανάλογα με το βαθμό της δικής τους προσωπικής ανάπτυξης, των αρχών και των παραδοχών τους, το εύρος και το βάθος της

¹ Προσαρμογή από το άρθρο που δημοσιεύτηκε στην *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού* το 2005, τεύχος **74-75**: 81-111.

² Αναλυτικότερα στο Κοσμίδου- Hardy (1986, 1992), Κοσμίδου-Hardy, et al. (1996).

³ Στο μοντέλο αυτό αναφερθήκαμε διεξοδικά στο Κοσμίδου-Hardy (1992).

θεωρητικής τους ενημέρωσης, τις δεξιότητες και την εμπειρία που διαθέτουν, καθώς και με τη γενικότερη φιλοσοφική τους τοποθέτηση απέναντι στο 'δίδυμο' άτομο-κοινωνία⁴.

Πιστεύουμε ότι οι σύμβουλοι χρειάζεται να ασχοληθούν συνειδητά και κριτικά με την προσωπική τους θεωρία, καθώς και με το μοντέλο Συμβουλευτικής που τους εκφράζει, σύμφωνα με τις απόψεις που έχουν για το άτομο και την κοινωνία. Διαφορετικά υπάρχει ο κίνδυνος να παρασυρθούν σε μια μάλλον μη κριτική προσέγγιση του πεδίου της θεωρίας και της πράξης της Συμβουλευτικής η οποία, ιδιαίτερα τα τελευταία 50 χρόνια, έχει –όπως πιστεύεται- 'Αμερικανοποιηθεί'⁵.

Σύμφωνα με την παραπάνω προβληματική, λοιπόν, καθίσταται σαφές ότι οι σύμβουλοι είναι δυνατόν να λειτουργούν εφαρμόζοντας ένα από τα ακόλουθα μοντέλα:

(α) Το «θεραπευτικό» (remedial) και πλέον διαδεδομένο μοντέλο, που επικεντρώνεται στη διάγνωση και στη στενή 'θεραπεία' προβλημάτων.

(β) Το «προληπτικό» (preventive), που έχει ως βασικό του στόχο την προετοιμασία των ατόμων για τη ζωή τους έτσι, ώστε να προλαμβάνουν προβλήματα.

(γ) Το «αναπτυξιακό» (developmental) μοντέλο, που έχει ως στόχο τη συμμετοχή του ατόμου σε διαδικασίες που θα το βοηθήσουν να γνωρίσει βαθύτερα τον εαυτό του, να τον αναπτύσσει σε μια πορεία δια βίου μάθησης, να αντιμετωπίζει τα προβλήματά του με ωριμότητα και υπευθυνότητα και να αποφεύγει τις σχέσεις εξάρτησης ως άκριτος «πελάτης» στο χώρο του 'θεραπευτικού' δωματίου.

Ένα βασικό μέλημα, λοιπόν, των προγραμμάτων εκπαίδευσης ή κατάρτισης υποψήφιων συμβούλων είναι η παροχή της απαραίτητης γνώσης και των κατάλληλων ευκαιριών που θα τους οδηγήσουν στο να δουν κριτικά τα ισχύοντα μοντέλα Συμβουλευτικής για να επιλέξουν το μοντέλο που τους εκφράζει έτσι, ώστε η θεωρητική τους προσέγγιση στη Συμβουλευτική να είναι θεμελιωμένη, ευέλικτη και δημιουργική.

1.1. Το Θεραπευτικό μοντέλο

Θεωρούμε ότι το θεραπευτικό μοντέλο είναι ελλιπές αν κρίνουμε με γνώμονα το γενικό στόχο της Συμβουλευτικής, στον οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω, καθώς περιορίζεται στην αντιμετώπιση ή στη 'θεραπεία' ενός συγκεκριμένου προβλήματος. Επιπλέον, στη συμβουλευτική διαδικασία που ασκείται στο πλαίσιο του μοντέλου αυτού, η συνολική ευθύνη για τη δημιουργία των προβλημάτων, αλλά και για την αντιμετώπισή τους, επιρρίπτεται στις υποτιθέμενα μειωμένες ικανότητες του ατόμου, ενώ φαίνεται να παραγνωρίζονται, σκόπιμα ή όχι, οι κοινωνικοί παράγοντες που συνεργούν στην πρόκληση -και που καθορίζουν τη φύση- των προβλημάτων που απασχολούν το άτομο. Με άλλα λόγια, στην αμιγώς θεραπευτική προσέγγιση, προωθείται η αποσπασματική θεώρηση των ατόμων (τόσο των συμβούλων, όσο και των συμβουλευομένων), εκτός του κοινωνικού πλαισίου στο οποίο αυτά εντάσσονται. Όσον αφορά στους συμβουλευόμενους, υπερτονίζεται η έλλειψη προσωπικών ικανοτήτων (δυνάμεων ή δεξιοτήτων) για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Όσον αφορά στους συμβούλους, το ενδιαφέρον περιορίζεται στην (στενά νοούμενη) επαγγελματική κατάρτισή τους, με στόχο (δηλωμένο ή όχι) τη διάγνωση και τη θεραπεία των προσωπικών προβλημάτων των άλλων.

Μια τέτοιου τύπου προσέγγιση φαίνεται να έχει βραχυπρόθεσμα και πιθανόν μεσοπρόθεσμα οφέλη για τους συμβουλευόμενους. Ωστόσο, μακροπρόθεσμα, τα

⁴ Αναφερόμαστε διεξοδικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδου-Hardy (1991).

⁵ Βλ. και Feltham & Horton (2000, σ. xix).

οφέλη αυτά μάλλον εξανεμίζονται, συμπαρασύροντας στην καθοδική τους πορεία την αποτελεσματικότητα της βοήθειας που προσφέρεται κατά τη συμβουλευτική διαδικασία. Πράγματι, με την υιοθέτηση του θεραπευτικού μοντέλου και με την άμεση καθοδήγηση που αυτή συνεπάγεται, το άτομο αντιμετωπίζει μεν ένα συγκεκριμένο πρόβλημα, αλλά δεν ενθαρρύνεται να εμπιστευτεί τον εαυτό του και να αναπτύξει τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αντιμετώπιση ή και την αποφυγή προβλημάτων γενικότερα. Η ίδια λογική φαίνεται, επίσης, να αγνοεί το γεγονός ότι κάποια προβλήματα μπορεί να οφείλονται σε ευρύτερους κοινωνικούς παράγοντες που βρίσκονται εκτός του προσωπικού ελέγχου των ατόμων. Η μη συνειδητοποίηση αυτών των ευρύτερων κοινωνικών δυνάμεων περιορίζει το όφελος της συμβουλευτικής διαδικασίας για τους συμβουλευόμενους. Ταυτόχρονα, όμως, περιορίζει και την επαγγελματική κατάρτιση και ανάπτυξη των συμβούλων, εφόσον δεν θεωρείται σημαντικό να διαθέτουν τις δεξιότητες εκείνες που θα βοηθούσαν στη δια βίου εκπαίδευσή τους, προκειμένου να εναρμονίζουν τις θεραπευτικές διαδικασίες που εφαρμόζουν με τα τρέχοντα κοινωνικά δρώμενα.

Εν ολίγοις, ένα τέτοιο μοντέλο, μοιάζει να περιορίζει ή να εμποδίζει την προσωπική ανάπτυξη τόσο των συμβουλευόμενων όσο και των συμβούλων. Παράλληλα, ενέχει τον κίνδυνο να συρρικνώσει σταδιακά και τη συνολική ανάπτυξη του κλάδου της Συμβουλευτικής, περιορίζοντάς τον σε αποσπασματικούς τομείς και συγκεκριμένες δραστηριότητες, στο πλαίσιο μιας εργαλειακής λογικής. Για παράδειγμα, η Επαγγελματική Συμβουλευτική που αναπτύχθηκε και εξελίσσεται τα τελευταία 100 χρόνια τείνει να ταυτίζεται με συγκεκριμένες δραστηριότητες.

Χρήσιμο είναι επίσης να παρατηρήσουμε ότι η κυρίαρχη οπτική του κλάδου της Επαγγελματικής Συμβουλευτικής υπονοεί πως η αποτυχία στην εξεύρεση επαγγέλματος οφείλεται απλώς στο γεγονός ότι το άτομο δεν έχει κατάλληλες δεξιότητες, ικανότητες, αξίες και στάσεις. Υπονοεί ακόμη ότι το άτομο θα βρει οπωσδήποτε επάγγελμα με την ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων και γνώσεων. Αποσιωπώνται, λοιπόν, τα κοινωνικά προβλήματα και ενοχοποιείται συστηματικά το άτομο. Έτσι, η Συμβουλευτική μπορεί εύκολα να γίνει «μέρος του προβλήματος παρά μέρος της λύσης» (ό.π.). Θεωρούμε ότι ο κίνδυνος αυτός, όπως τον έχουμε αναλύσει σε άλλες μας εργασίες⁶, ισχύει σε κάθε πλαίσιο όπου ασκείται η συμβουλευτική διαδικασία και ότι η αμιγώς θεραπευτική Συμβουλευτική μειώνει την αποτελεσματικότητα της βοήθειας που οι σύμβουλοι μπορούν να παράσχουν.

1.2. Το προληπτικό μοντέλο

Το δεύτερο μοντέλο, το προληπτικό, με την έμφαση που δίνει στην πρόληψη, επίσης θεωρούμε ότι περιορίζει την αποτελεσματικότητα της συμβουλευτικής διαδικασίας. Δίνοντας βαρύτητα σε εξειδικευμένες υπηρεσίες πρόληψης, δηλαδή σε ένα σώμα ειδικών που ετοιμάζουν το άτομο ώστε να προλαμβάνει και να αντιμετωπίζει συγκεκριμένα προβλήματα (π.χ. ναρκωτικά), οδηγεί σε αποσπασματική θεώρηση της Συμβουλευτικής⁷ μέσα από τη δημιουργία ποικιλίας τομέων: π.χ. Φεμινιστική Συμβουλευτική, Συμβουλευτική για ΑΜΕΑ, για γονείς, κτλ. Με άλλα λόγια, το προληπτικό μοντέλο της Συμβουλευτικής ενέχει τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης ή συρρίκνωσης βασικών στόχων και ουσιωδών δεξιοτήτων της Συμβουλευτικής (π.χ. του σεβασμού χωρίς όρους, της ενσυναίσθησης) προς μια κατεύθυνση όπου η πολυπλοκότητα του ατόμου παραγνωρίζεται και προβάλλεται ως κυρίαρχη μια συγκεκριμένη πτυχή του (π.χ. το φύλο ή το γένος, η αναπηρία, ο ρόλος

⁶ Για παράδειγμα, Κοσμίδου-Hardy (1996α, 1991), Γαλανουδάκη, Κοσμίδου-Hardy κ.ά. (1993).

⁷ Αναλυτικότερη συζήτηση παρουσιάζεται στο Κοσμίδου-Hardy (1992).

κτλ.). Αυτή η εκάστοτε πτυχή φαίνεται να καθορίζει το άτομο και να ακυρώνει τον πλούτο και την πολυπλοκότητα της δομής του εαυτού. Για παράδειγμα, η Φεμινιστική Συμβουλευτική αναγνωρίζει το φύλο (και το γένος) ως κυρίαρχο. Για εμάς, όμως, το φύλο και/ή το γένος αποτελεί μία μόνο πτυχή του ατόμου –μία ‘υποπροσωπικότητα’, όπως θα δούμε στη συνέχεια-, η οποία χρειάζεται μεν να αναγνωριστεί, να αναλυθεί σε βάθος, να γίνει σεβαστή και να αναπτυχθεί υγιώς, πάντα όμως σε συνάρτηση με τις άλλες πτυχές της προσωπικότητας: τη θηλυκή, αλλά και την αρσενική πτυχή μας⁸, την επικοινωνιακή και συναισθηματική μας πτυχή, αλλά και τη δυναμική και διεκδικητική πτυχή, στο πλαίσιο μιας ολικής και συνθετικής προσέγγισης του ατόμου.

Και πάλι, βέβαια, σε αυτό το μοντέλο η θεώρηση και η ανάλυση των κοινωνικών όρων και προβλημάτων είναι μάλλον επιφανειακή, ενώ αναδεικνύεται ο ρόλος των ειδικών και των υπηρεσιών που αναλαμβάνουν να λύσουν ή να προλάβουν προβλήματα. Έτσι, για παράδειγμα, στο πλαίσιο της προώθησης της ισότητας των φύλων, επισημαίνεται και αναλύεται η ανισότητα των φύλων, συνήθως όμως χωρίς αυτή να εντάσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης ανισότητας που επικρατεί στον κοινωνικό ιστό και που διαμορφώνει, αντίστοιχα, αξίες και παραδοχές, παραδόσεις και κοινωνικούς όρους που σχετίζονται όχι μόνον με το φύλο, αλλά και με την κοινωνική τάξη, τη φυλή ή και την ηλικία: με όλες, δηλαδή, τις μορφές κοινωνικής διάκρισης. Προτείνονται επιφανειακοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος της ανισότητας και υπερτονίζεται ο ρόλος εκπαιδευτικών προγραμμάτων ή υπηρεσιών που καλούνται, μέσα από σύντομες μορφές παρέμβασης, να ‘λύσουν’ το πρόβλημα. Έτσι οι υπηρεσίες αυτές εξιδανικεύονται και μυθοποιείται ο ρόλος τους.

1.3. Το αναπτυξιακό μοντέλο

Σε αντίθεση με το αμιγώς θεραπευτικό και προληπτικό μοντέλο, το αναπτυξιακό μοντέλο φαίνεται ότι διασφαλίζει και υποστηρίζει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό το γενικό στόχο της συμβουλευτικής διαδικασίας, όπως αυτός διατυπώθηκε στην παρούσα εργασία. Στο αναπτυξιακό μοντέλο, η βαρύτητα δίνεται στον άνθρωπο και στην αγωγή του με στόχο την ανάπτυξή του. Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι η αγωγή είναι αλληλένδετη με την ανάπτυξη. Ο Rogers, για παράδειγμα, αναφέρθηκε στο γεγονός ότι «η καλύτερη αγωγή θα συνέβαλλε στην ανάπτυξη ενός προσώπου όμοιου με εκείνο που αναπτύσσει η καλύτερη θεραπεία», ενώ ο Maslow τόνισε το ότι «ο καλύτερος δάσκαλος είναι το άτομο που βρίσκεται σε πορεία αυτοπραγμάτωσης» (στο Κοσμίδου-Hardy, 1997α).

Το αναπτυξιακό μοντέλο προϋποθέτει, βέβαια, ότι η πορεία προς την ανάπτυξη περιλαμβάνει την αναγνώριση και τη θεραπεία του προβλήματος ή του τραύματος που υπάρχει. Ωστόσο, δεν περιορίζεται ούτε στη θεραπεία, ούτε στην πρόληψη, και κυρίως, δεν περιορίζει το ρόλο των συμβούλων σε κάποιες απλές τεχνικές δεξιότητες (π.χ. δεξιότητες συνέντευξης). Αντίθετα, σύμφωνα με το αναπτυξιακό μοντέλο της συμβουλευτικής διαδικασίας, οι σύμβουλοι και (κατ’ επέκταση) οι συμβουλευόμενοι, γίνονται αντιληπτοί ως δυναμικά συστήματα, τα οποία δρουν σε έναν κόσμο που συνεχώς αλλάζει. Αυτό το μοντέλο ορίζει ως βασικούς στόχους αφενός την ανάπτυξη της αυτογνωσίας των ατόμων και, αφετέρου, την ανάπτυξη εκείνων των κοινωνικών δεξιοτήτων που, στη συνέχεια, θα επιτρέψουν στο άτομο να λειτουργεί ως κριτικός και ενεργός πολίτης. Στοχεύει, δηλαδή, στην

---

⁸ Ειδικά για την ανάλυση των θηλυκών και αρσενικών ιδιοτήτων αναφερόμαστε στο Κοσμίδου-Hardy (1997β), Κοσμίδου-Hardy και Κρίβας (2000).

ανάπτυξη τόσο της κριτικής *αυτογνωσίας*, όσο και της *κοινωνιογνωσίας*⁹. Υπό αυτό το πρίσμα, λοιπόν, οι διαδικασίες θεραπείας και πρόληψης, προσεγγίζονται διαφορετικά. Στη μεν θεραπεία λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι κοινωνικές παράμετροι που οδηγούν στη δημιουργία προβλημάτων και εξαιρείται η σημασία της ιστορικής θεώρησης ή εξέλιξης του ατόμου. Στη δε πρόληψη δίνεται έμφαση στην ικανότητα των ατόμων να αποφεύγουν έγκαιρα προβληματικές καταστάσεις με την κατάλληλη προετοιμασία και αγωγή.

Ο τρόπος με τον οποίο ορίζεται η αυτογνωσία και δίνεται έμφαση στη συνειδητοποίηση και στη σε βάθος γνώση του εαυτού διαφέρει ριζικά στο αναπτυξιακό μοντέλο σε σύγκριση με τα άλλα δύο, ενώ επιπλέον τονίζεται η ανάγκη για την καλλιέργεια της γνώσης και όλων εκείνων των δεξιοτήτων οι οποίες θα βοηθήσουν το άτομο, στη συνέχεια, να αναπτύσσεται και να βελτιώνει τις ικανότητές του δια βίου. Επιπλέον, στο αναπτυξιακό μοντέλο δίνεται έμφαση στη διαλεκτική σχέση «ατόμου – κοινωνίας» έτσι, ώστε το άτομο, αποκτώντας ικανότητες αφενός προσωπικής ανάπτυξης και αφετέρου κριτικής ανάγνωσης των κοινωνικών δρώμενων (κοινωνιογνωσίας), να είναι σε θέση, στη συνέχεια, να μεταβαίνει ομαλά από τη μία φάση της ζωής του σε κάποια άλλη, να αναλαμβάνει ρίσκο στην προσωπική του ζωή, και, ταυτόχρονα, να προβαίνει σε ενεργό δράση και παρέμβαση στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο και, τελικά, να συμβάλλει στην ευρύτερη κοινωνική ανάπτυξη. Με την έννοια αυτή, αναγνωρίζεται η πολιτική διάσταση της αυτογνωσίας.

Στο πλαίσιο του κριτικού αναπτυξιακού μοντέλου για τη Συμβουλευτική, μία από τις βασικές δεξιότητες που ενθαρρύνονται και αναπτύσσονται είναι η αποφυγή της άκριτης αποδοχής νοημάτων, όρων και κοινωνικών συμβάσεων, όπως αυτές φαίνεται να ισχύουν σε μια δεδομένη ιστορική στιγμή. Θεωρούμε ότι, «κανενός όρου το νόημα δεν είναι αμετάβλητο ..., εκτός κι αν έχει γίνει μη ορατό εξαιτίας κακής χρήσης. ... [ο όρος] αναφέρεται μάλλον σε ένα σύνολο πρακτικών και πολιτισμικών διαπραγματεύσεων στο παρόν» (Patraka 1996, σ. 89). Το άτομο, λοιπόν, που υιοθετεί το κριτικό αναπτυξιακό μοντέλο, καλείται να προβληματοποιεί όρους και νοήματα και να επεξεργάζεται κριτικά τις πληροφορίες που σε κάθε δεδομένη στιγμή λαμβάνει.

2. Διαπολιτισμική Συμβουλευτική και Πολιτισμός: Προβληματοποίηση των όρων

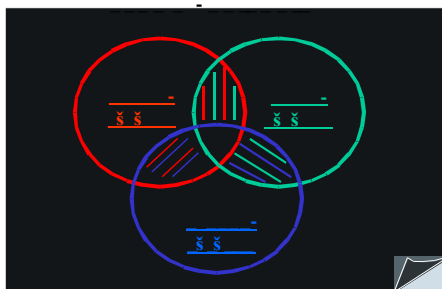
Ως προς το συγκεκριμένο θέμα της εργασίας αυτής, αν δηλαδή η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική είναι κάτι διαφορετικό ή «άλλο» από τη Συμβουλευτική, επισημαίνουμε τα εξής: (α) ότι η προσέγγισή μας είναι κριτική, και (β) ότι σχετίζεται με το αναπτυξιακό μοντέλο Συμβουλευτικής. Επομένως, πριν από την αναφορά μας στην έννοια της διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής, θεωρούμε απαραίτητη την προβληματοποίηση του όρου «πολιτισμός» (Κοσμίδου–Hardy, 1997α). Ίδωμένος κριτικά, ο όρος αυτός είναι πολυεπίπεδος. Έτσι, σε προσωπικό επίπεδο, αναφέρεται στον «πολιτισμό» της κάθε προσωπικότητας· σε κοινωνικό επίπεδο, στον πολιτισμό μιας ομάδας ανθρώπων ή ενός θεσμού, όπως είναι το σχολείο ή η οικογένεια· σε ακόμη πιο διευρυμένο επίπεδο, στον πολιτισμό μιας ολόκληρης κοινωνίας. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαλεκτικότητα της σχέσης «ατόμου-κοινωνίας», θεωρούμε ότι ο εσωτερικός «πολιτισμός» του ανθρώπου είναι αναπόφευκτα βασικός παράγοντας για τη διαμόρφωση του «εξωτερικού» πολιτισμού και αντίστροφα (ό.π.).

⁹ Αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1996, 1999), Κοσμίδου-Hardy και Μαρμαρινός (2000), Κοσμίδου-Hardy (2004α, 2004β).

Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, τον πολιτισμό καταρχάς –και τη διαπολιτισμικότητα, κατά συνέπεια– μπορούμε να τον προσεγγίσουμε σε τρία τουλάχιστον επίπεδα: *στο μικροεπίπεδο, στο μεσοεπίπεδο και στο μακροεπίπεδο.*

- Το πρώτο, το *μικροεπίπεδο*, αφορά στον εσωτερικό πολιτισμό κάθε ατόμου. Αφορά, για παράδειγμα, στις διαφορετικές μας πτυχές που διαμορφώνονται ανάλογα και με τις επιρροές που έχουμε δεχθεί κατά τη διάρκεια της ζωής μας· στους διαφορετικούς ρόλους που υποδύμαστε, ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς· στις ασυμφωνίες που συχνά βιώνουμε ανάμεσα στην πραγματική και στην επιθυμητή μας εικόνα και/ή συμπεριφορά· επίσης, αφορά στις εσωτερικές συγκρούσεις και στις προσωπικές αντιφάσεις, με τις οποίες πολλές φορές ερχόμαστε αντιμέτωποι. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός στο μικρο-επίπεδο, σχετίζεται με όλες εκείνες τις «μικροκουλτούρες» τις οποίες έχουμε εσωτερικεύσει και τις οποίες άλλοτε αντιλαμβανόμαστε ως συγκρουσιακές, ενώ άλλοτε τις εκλαμβάνουμε ως σύμμαχες μεταξύ τους. Η αναγνώριση και η αποδοχή αυτής της εσωτερικής «πολυπολιτισμικότητας» αντανακλάται στο μικροεπίπεδο της διαπολιτισμικότητας.
- Το δεύτερο, το *μεσοεπίπεδο*, αφορά στη συνδιαλλαγή και στην επικοινωνία των ατόμων μεταξύ τους. Αν δεχθούμε, δηλαδή, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ότι ο καθένας και η καθεμία από εμάς διαθέτει ποικίλες «μικροκουλτούρες», τότε θα πρέπει να δεχθούμε ότι και η οποιαδήποτε συνδιαλλαγή ή επικοινωνία μας με τους άλλους ενέχει μια θεμελιώδη διάσταση διαπολιτισμικότητας, καθώς ο «μικροπολιτισμός» του ενός ατόμου συναντάται με το «μικροπολιτισμό» του άλλου. Τούτο ισχύει ακόμα και σε εκείνη την περίπτωση όπου αλληλεπιδρούν δύο άτομα, τα οποία προέρχονται από ένα φαινομενικά «κοινό» πολιτισμικό πλαίσιο.
- Τέλος, στο τρίτο επίπεδο πολιτισμού, στο *μακροεπίπεδο*, θεωρούμε ότι η διαπολιτισμικότητα μπορεί να οριστεί με τη συνήθη έννοια του όρου, δηλαδή ως συνάντηση διαφορετικών μεταξύ τους πολιτισμών. Επιπλέον, στο μακροεπίπεδο δεν μπορούμε να αγνοήσουμε όλες εκείνες τις δυνάμεις που ασκούνται πάνω στο άτομο στο ευρύτερο κοινωνικό, πολιτισμικό, πολιτικό και εθνικό επίπεδο, σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια και σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές.

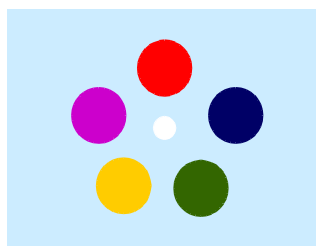
Όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, τα τρία επίπεδα του πολιτισμού, όπως ορίστηκαν πιο πάνω, είναι εξίσου σημαντικά και βρίσκονται σε σχέση αλληλεπίδρασης, όπως φαίνεται και στο σχήμα που ακολουθεί (σχ. 1). Θεωρούμε πάντως ότι, ειδικά στο πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας, δεν ωφελεί να αναφερόμαστε μόνον στην κοινώς εννοούμενη «διαπολιτισμικότητα», που σχετίζεται με την έννοια του πολιτισμού στο μακρο-επίπεδο, χωρίς να διερευνούμε παράλληλα τη «διαπολιτισμικότητα» στο μικρο-επίπεδο του ατόμου (που είναι και το σύνηθες επίκεντρο της Συμβουλευτικής) ή χωρίς να κατανοούμε βαθύτερα τη «διαπολιτισμικότητα» στο μεσο-επίπεδο της δι-υποκειμενικής συμβουλευτικής διαδικασίας. Πιο κάτω θα δώσουμε, λοιπόν, έμφαση στο μικρο-επίπεδο του ανθρώπου, όχι μόνον γιατί η έννοια της διαπολιτισμικότητας είναι εδώ ιδιαίτερα σημαντική, αλλά και γιατί πρόκειται για ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει τύχει της προσοχής που απαιτείται στο θέμα της διαπολιτισμικής προσέγγισης, ειδικότερα στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής.

Σχήμα 1.

2.1. Το Μικρο-επίπεδο

Μια προσέγγιση την οποία θεωρούμε ιδιαίτερα χρήσιμη προκειμένου να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα του προσωπικού μας πολιτισμού ή της μικροκουλτούρας μας, είναι αυτή που υιοθετεί η Ψυχοσύνθεση¹⁰. Είναι, πράγματι, ιδιαίτερα χρήσιμο να αναφερθούμε στην έννοια του εαυτού στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αυτής προσέγγισης στη Συμβουλευτική. Η Ψυχοσύνθεση, λοιπόν, πολύ απλά θεωρεί τον εαυτό ως την πιο βασική, κεντρική και ξεχωριστή πλευρά της ύπαρξης. Πρόκειται για κάτι τελείως διαφορετικό από άλλα στοιχεία της προσωπικότητάς μας (σωματικές αισθήσεις, συναισθήματα, σκέψεις, κτλ.). Ενεργεί ως *ενοποιητικό κέντρο* το οποίο έχει τη δυνατότητα, όταν δεν έχει ανεπανόρθωτα παγιδευτεί ή παραλύσει, να κατευθύνει και να συνδέει τα υπόλοιπα στοιχεία μας σε ένα αρμονικό όλο.

Σχήμα 2.¹¹

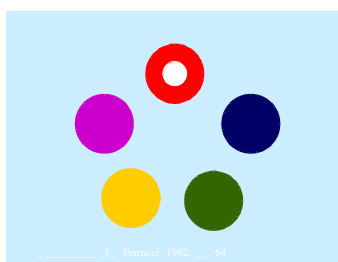
Ο εαυτός μπορεί ακόμα να ορισθεί ως η μόνη πλευρά μας που δεν αλλάζει ποτέ. Αυτό το χαρακτηριστικό, όταν το συνειδητοποιούμε, μας δίνει αίσθημα ασφάλειας και συνέπειας. Ο εαυτός είναι ο ίδιος σε οποιαδήποτε συναισθηματική κατάσταση κι αν βρισκόμαστε: χαρά ή πόνο, απελπισία ή έκσταση, ελπίδα ή απογοήτευση. Οι σωματικές αισθήσεις, τα συναισθήματα και οι σκέψεις μεταβάλλονται, αλλά κάτι παραμένει σταθερό και έχει εμπειρία όλων των περιεχομένων της συνειδητότητας. Μπορούμε να πούμε, λοιπόν, πως ο «εαυτός είναι συνειδητότητα στην πιο ουσιαστική της κατάσταση, αδιάλυτη, χημικά καθαρή. Είναι μια κατάσταση ψυχολογικής γύμνας, στην οποία έχουμε βγάλει όλα τα ψυχολογικά μας ρούχα (σκέψεις, συναισθήματα, εικόνες, σωματικές αισθήσεις) και αυτό που παραμένει είναι μόνο καθαρή ύπαρξη» (Ferucci, 1982, σελ. 62).

Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι ότι η καθαρή συνείδηση (είμαι) ταυτίζεται αυτόματα με οποιοδήποτε περιεχόμενο εμπειρίας. Καθημερινά ο εαυτός μας, το

¹⁰ Ιδρυτής της Ψυχοσύνθεσης είναι ο Ιταλός Roberto Assagioli.

¹¹ Με το λευκό αποδίδεται η έννοια του εαυτού, ενώ οι κύκλοι με τις άλλες αποχρώσεις αντιπροσωπεύουν πτυχές της προσωπικότητάς μας: τις *υποπροσωπικότητες*.

κέντρο μας, ταυτίζεται με συγκεκριμένα περιεχόμενα εμπειρίας ή πτυχές της προσωπικότητάς μας. Αν είμαι οργισμένος, η συνειδητότητά μου κυριεύεται από την οργή μου με ένα τέτοιο τρόπο που θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η πτυχή κάνει 'κατάληψη' όλου του εαυτού μου. Δεν είναι τυχαία η έκφραση 'είμαι οργισμένος' αντί, για παράδειγμα, της έκφρασης 'έχω οργή'. Κατά την ψυχοσυνθετική διαδικασία αυτή η πορεία λέγεται *ταύτιση* και σχηματικά παρουσιάζεται πιο κάτω (σχ. 3). Καθημερινά περνούμε από ταύτιση σε ταύτιση, ειδικότερα με κάποιες πτυχές της προσωπικότητας που είναι κυρίαρχες. Αν, για παράδειγμα, είμαι άνδρας, δεν είναι εύκολη υπόθεση το να δείξω συναισθηματισμό στις εκφράσεις και τις εκδηλώσεις μου· αν είμαι γυναίκα, η δυναμική και διεκδικητική μου συμπεριφορά τείνει να αντιμετωπίζεται τουλάχιστον με καχυποψία. Τείνω, επομένως, να συμπεριφερόμαι με ιδιότητες που χαρακτηρίζουν κάποια συγκεκριμένη πτυχή μου –ή υποπροσωπικότητα– και, μάλιστα, με κοινωνικά στερεότυπη έκφραση έτσι, ώστε η υποπροσωπικότητά μου αυτή, με τις συγκεκριμένες της ιδιότητες¹², με καθορίζει σε μεγάλο βαθμό.

Σχήμα 3. Διαδικασία ταύτισης του εαυτού με πτυχές

Σε μια ψυχοσυνθετική διαδικασία στόχος μας είναι η αποταύτιση από συγκεκριμένα και περιοριστικά περιεχόμενα συνείδησης (βλ. σχ. 1) και η επιδίωξη της καθαρής αίσθησης του «είμαι» ή του «προσωπικού εαυτού» μιας αίσθησης απαλλαγμένης από οποιοδήποτε ειδικό περιεχόμενο.

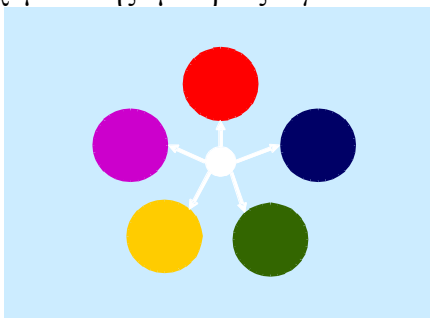
Σύμφωνα με την ψυχοσυνθετική προσέγγιση, ένα μεγάλο μέρος του ψυχολογικού μας πόνου οφείλεται ακριβώς στην ταύτιση με περιορισμένα περιεχόμενα εμπειρίας και με συγκεκριμένες πτυχές του εαυτού. Οφείλεται, επίσης, στην αδράνεια της ικανότητας του ατόμου να συνειδητοποιήσει το πλήθος των πτυχών του –ή 'υποπροσωπικοτήτων του, κατά την Ψυχοσύνθεση-, να τις αποδεχτεί, να τις αναπτύξει, να τις συμφιλιώσει μεταξύ τους (γιατί, συνήθως, βρίσκονται μέσα του ασύνδετες ή ακόμα και αλληλοσυγκρουόμενες) με μια 'διαπολιτισμική' οπτική και να συνθέσει τις διάφορες πλευρές του εαυτού του έτσι, ώστε να μπορέσει να συνειδητοποιήσει την ολότητα του εαυτού.

Σύμφωνα με τον Ferrucci (1982), οι υποπροσωπικότητές μας είναι "ψυχολογικοί δορυφόροι" που συνυπάρχουν. Κάθε μία έχει το δικό της στυλ και τα δικά της κίνητρα, τα οποία είναι συχνά τελείως διαφορετικά από αυτά μιας άλλης. Αρκετές υποπροσωπικότητες βρίσκονται συχνά σε διαρκή 'μικροπόλεμο' μεταξύ τους. Ένστικτα, ορμές, επιθυμίες, αρχές, αξίες, φιλοδοξίες, ρόλοι (π.χ. ως προς το φύλο) εμπλέκονται σε ένα ασταμάτητο αγώνα. Καθένας από εμάς, λοιπόν, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, είναι πράγματι ένα "πλήθος". Μέσα μας μπορεί να υπάρχει ταυτόχρονα ο ειρηνιστής, ο επαναστάτης, ο νομιμόφρων, ο αναρχικός, ο ρομαντικός, ο ρεαλιστής, ο ασκητής, ο κοσμοπολίτης, ο νοικοκύρης, ο ανοργάνωτος, ο διανοούμενος, ο γονιός και το παιδί, ο άνδρας και η γυναίκα, καθένας με τη δική του μυθολογία και όλοι συνωστισμένοι στο ίδιο άτομο.

¹² Στις ανδρικές και γυναικείες ιδιότητες αναφερόμαστε αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1997β).

Η ψυχοσυνθετική πορεία αρχίζει με την αναγνώριση των κύριων υποπροσωπικοτήτων μας. Μια τέτοια αναγνώριση βοηθάει στην αποστασιοποίηση από το περιεχόμενο κάθε επιμέρους εμπειρίας ή υποπροσωπικότητας. Όπως ήδη ειπώθηκε, αυτή η πορεία στην Ψυχοσύνθεση ονομάζεται "αποταύτιση" (σχ. 4). Συνήθως έχουμε την τάση να γινόμαστε ένα, να ταυτιζόμαστε με μια υποπροσωπικότητα και να πιστεύουμε ότι εμείς είμαστε το περιεχόμενό της. Η αποταύτιση συνεισφέρει στη διάλυση αυτής της ψευδαίσθησης, πράγμα που συνήθως ακολουθείται από μια αίσθηση ελευθερίας, καθώς συνειδητοποιούμε τον *εαυτό* πέρα από τα αποσπασματικά περιεχόμενα της εμπειρίας: *είμαι*.

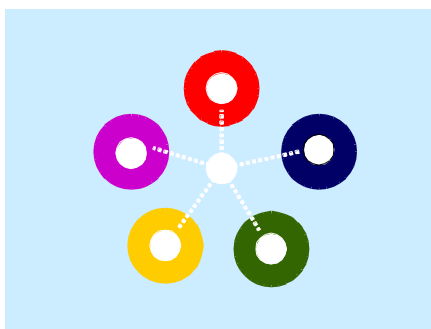
Σχ. 4.

Η παρατήρηση και η αναγνώριση των υποπροσωπικοτήτων μας σε μια ψυχοσυνθετική πορεία δεν πρέπει να χαρακτηρίζεται από τάση αξιολογική, αλλά από στάση γνήσια 'διαπολιτισμική'. Δεν υπάρχουν καλές και κακές υποπροσωπικότητες. Όλες τους είναι ζωτικά στοιχεία της ύπαρξής μας και δεν πρέπει να τις αντιμετωπίζουμε επικριτικά, όσο κι αν τις αξιολογούμε ως αρνητικές, κυρίως υπό την επίδραση κοινωνικών και πολιτισμικών πεποιθήσεων και αξιών. Αν αναλύσουμε σε βάθος κάθε υποπροσωπικότητα, θα διαπιστώσουμε ότι κάθε μία, όσο αρνητική κι αν μας φαίνεται στην αρχή, έχει και κάποια θετικά στοιχεία και αντίστροφα. Έτσι, για παράδειγμα, ο μυστικιστής μέσα μας είναι δυνατόν να γίνεται μερικές φορές ένας ανιαρός ηθικολόγος· ο επαναστάτης να έχει μια ευχάριστη αίσθηση χιούμορ· ο νευρικός να χαρακτηρίζεται από λεπτή ευαισθησία και με το ξέσπασμά του να βοηθά στην εκτόνωση αρνητικής ενέργειας που, διαφορετικά, θα μπορούσε να μείνει απωθημένη, με άσχημες συνέπειες για τον εαυτό, αλλά και τους γύρω κτλ.

Οι υποπροσωπικότητες γίνονται επικίνδυνες μόνον όταν δεν συνειδητοποιούμε την ύπαρξη και τον τρόπο λειτουργίας τους, με αποτέλεσμα να ασκούν έλεγχο πάνω μας. Ένας από τους στόχους της Ψυχοσύνθεσης είναι η παρεμπόδιση της περιοριστικής κυριαρχίας τους πάνω μας και η υποβοήθησή μας στο να μπορούμε, τελικά, να ταυτιζόμαστε με κάθε μία απ' αυτές, εφόσον το επιθυμούμε, αλλά και να αποταυτιζόμαστε συνειδητά από το περιεχόμενό τους έτσι, ώστε να μη μας εγκλωβίζει μια συγκεκριμένη υποπροσωπικότητα (π.χ. του φοβητσιάρη, του νευρικού, του δειλού, του δυναμικού, του συναισθηματικού, του θηλυκού, του αρσενικού, του γονιού κτλ.), επιβάλλοντας τα χαρακτηριστικά της και αποκλείοντας άλλα.

Η προσπάθεια ανάπτυξης του προσωπικού εαυτού ή του κέντρου μας προωθεί τη γνωριμία μας με καθεμία από αυτές τις ασυντόνιστες -και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες- υποπροσωπικότητες και διευκολύνει τη διαδικασία σύνθεσης, η οποία οδηγεί, τελικά, σε αυτοέλεγχο, μέσα από τη συνειδητή παρατήρηση, την κατανόηση, την αποδοχή, τη ρύθμιση και το συντονισμό των υποπροσωπικοτήτων μας γύρω από το 'κέντρο' μας. Ο εαυτός μπορεί, έτσι, να επιλέγει συνειδητά πώς θα λειτουργήσει μέσα από το πλήθος των πτυχών του τις οποίες συνθέτει και 'ενορχηστρώνει' (βλ. σχ. 5). Με τον τρόπο αυτό, όπως

υποστηρίζει και ο Ferrucci (1982), έχουμε πρόσβαση στις ιδιότητες πολλών υποπροσωπικοτήτων ή, όπως αναφέρει, 'στην ψυχή πολλών χωρών'.

Σχ. 5.

Αυτό που διακρίνει την ψυχοσυνθετική πορεία ενός ατόμου είναι η ευελιξία η οποία, ενώ παρεμποδίζει την κυριαρχία μίας υποπροσωπικότητας πάνω μας, από την δεν καταπιέζει, ωστόσο, οποιαδήποτε μορφή έκφρασής της και δεν παραγνωρίζει τις ανάγκες της. Μπορούμε να φανταστούμε αυτή τη διαδικασία ως ένα συνειδητό παιχνίδι με κάθε μία από τις υποπροσωπικότητές μας. Κατά τον Assagioli, όσο τις αντιμετωπίζουμε με καλή διάθεση και χιούμορ, τόσο μειώνονται οι αντιστάσεις τους και τόσο περισσότερο ανοίγονται στην παρατήρησή μας, ώστε να μπορούμε να δουλέψουμε καλύτερα μαζί τους¹³.

Ένα βασικό βήμα στην αρχή κάθε ψυχοσυνθετικής διαδικασίας είναι η διαπίστωση του πλήθους και των ιδιοτήτων των υποπροσωπικοτήτων μας. Σε υστερότερο στάδιο, μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε τη δυναμική αλληλεπίδρασή τους και να παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο εαυτός μας, ως όλο, παραβιάζεται ενδεχομένως από μια μεμονωμένη υποπροσωπικότητα, η οποία είναι δυνατόν να έχει αναπτύξει ένα ρόλο κυρίαρχο πάνω σε όλο τον 'πολιτισμό' της προσωπικότητάς μας. Μπορούμε να φανταστούμε τις υποπροσωπικότητες ως μικρούς κόσμους, καθένας από τους οποίους αγνοεί ή παρεξηγεί τον άλλο. Έτσι, παραδείγματος χάριν, η διανοουμενίστικη υποπροσωπικότητά μας είναι δυνατόν να επικρίνει την παιδιαστική μας υποπροσωπικότητα που έχει διάθεση για παιχνίδι και ξεγνοιασιά και χαρακτηρίζεται από αυθορμητισμό. Η θηλυκή μας πτυχή μπορεί να παρεμποδίζει τη λειτουργία και έκφραση της αρσενικής μας πτυχής, και αντιστρόφως. Όταν, όμως, αναπτύσσεται η βαθιά μας επίγνωση, αρχίζει να αναπτύσσεται και η ενδοεπικοινωνία των υποπροσωπικοτήτων μας.

Ο Ferrucci χρησιμοποιεί την ακόλουθη αναλογία για τη διασαφήνιση αυτής της σχέσης των υποπροσωπικοτήτων:

Ας σκεφτούμε δύο ανθρώπους, ο ένας από τους οποίους δεν ανέχεται, ή ακόμη και σαρκάζει τις κουλτούρες που είναι διαφορετικές από τη δική του. Ενδόμυχα αυτό το άτομο πιστεύει ότι η δική του άποψη σχετικά με τον κόσμο είναι σωστή. Ένα τέτοιο πρόσωπο το ονομάζουμε "επαρχιώτη", με την αρνητική έννοια του όρου. Αντίθετα, το δεύτερο άτομο έχει πρόσβαση στην ψυχή πολλών χωρών. Εξαιτίας της πολύ ευρύτερης εμπειρίας του, αυτό το άτομο μπορεί να νιώθει άνετα σε όλες τις κουλτούρες και γνωρίζει πως η κουλτούρα της δικής του/δικής της χώρας είναι ένα σχετικό, αλλά όχι απόλυτο μοντέλο. Αυτό το άτομο το ονομάζουμε "κοσμοπολίτη". Με τον ίδιο τρόπο

¹³ Για παράδειγμα, αν έχω ένα συγκεκριμένο φόβο (π.χ. φόβο αποτυχίας, αποστροφή για τα ποντίκια κτλ.), αντί να τον απωθώ με δυσαρέσκεια (στάση που δεν καταργεί ή δεν καταπολεμά το φόβο, αλλά ίσως, αντίθετα, τον τροφοδοτεί) είναι σημαντικό να τον συνειδητοποιήσω και να τον αντιμετωπίσω με συμπάθεια, υπευθυνότητα και χιούμορ.

μπορούμε να πούμε πως, πριν αναγνωρίσουμε τις υποπροσωπικότητες, είναι "επαρχιώτισσες" και βαθμιαία γίνονται "κοσμοπολίτισσες" (ό.π. σ. 54).

Η φιλοσοφία, λοιπόν, της Ψυχοσύνθεσης¹⁴ ως συμβουλευτικής προσέγγισης χαρακτηρίζεται από τον ολικό και υπαρξιακό της προσανατολισμό, ο οποίος στοχεύει στην αναγωγή του ατόμου στο ανώτερο δυνατό επίπεδο αυτοσυνείδησης, αξιοποίησης της ψυχικής ενέργειας και αυτοελέγχου, στοιχεία που έχουν ως αποτέλεσμα την ψυχολογική ελευθερία, την ακεραιότητα και την υγεία του. Όπως και άλλες μεταφροϊδικές θεωρίες, η Ψυχοσύνθεση χρησιμοποιεί, αλλά και αναπτύσσει περαιτέρω, ορισμένες βασικές έννοιες της Ψυχανάλυσης, όπως είναι, για παράδειγμα, η έννοια της ψυχολογικής ενέργειας και η ανάγκη υγιούς αξιοποίησής της, καθώς και η δόμηση του ψυχικού βίου σε διάφορα επίπεδα συνειδητότητας. Θα μπορούσε, επίσης, να χαρακτηριστεί η Ψυχοσύνθεση ως ολοκληρωμένη «θεωρία του εαυτού». Στη συμβουλευτική αυτή προσέγγιση, τόσο στο επίπεδο της θεωρίας όσο και των εφαρμογών, αναγνωρίζεται το διαισθητικό, το πνευματικό, όπως και το ψυχοσωματικό πεδίο της προσωπικότητας του ατόμου, γιατί η Ψυχοσύνθεση υιοθετεί μια ανοιχτή και διεπιστημονική οπτική του ανθρώπου, δεδομένου ότι είναι ανοιχτή στην επιστήμη, στην τέχνη, στις ονομαζόμενες πνευματικές προσεγγίσεις και έχει στοιχεία τόσο από τη Δυτική, όσο και από την Ανατολική σκέψη.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, στο πλαίσιο της ψυχοσυνθετικής προσέγγισης, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη «διαπολιτισμική» θεώρηση του ίδιου μας του εαυτού. Με βάση αυτή τη διαπίστωση, πιστεύουμε ότι δεν πρέπει να περιορίζουμε τον όρο «διαπολιτισμός ή διαπολιτισμικός» μόνο στις συνθήκες εκείνες όπου αλληλεπιδρούμε με άλλα άτομα, καθώς απαραίτητη προϋπόθεση και μια εκ των ουκ άνευ συνθηκών για τη γνώση του ίδιου μας του εαυτού καταρχάς είναι η υιοθέτηση μιας πολύ- και δια-πολιτισμικής προσέγγισης των υποπροσωπικότητων μας. Θεωρούμε, με άλλα λόγια, ότι ένα άτομο με υψηλό επίπεδο αυτογνωσίας (η οποία είναι απαραίτητη σε συμβούλους με σοβαρή εκπαίδευση και ανάπτυξη) θα πρέπει, ήδη μέσα στο πλαίσιο της εκπαίδευσής του, να έχει αναγνωρίσει την πολυπολιτισμικότητα του εαυτού και να έχει αναπτύξει μία δια-πολιτισμική του προσέγγιση.

2.2. Το Μεσο-επίπεδο

Με βάση τη θεώρηση της ψυχοσυνθετικής Συμβουλευτικής, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον προσωπικό «πολιτισμό», καθώς και στην ανάγκη να προσεγγίσουμε τον εαυτό μας πολύ- και δια-πολιτισμικά. Με αφετηρία αυτήν την παραδοχή, η επικοινωνία μας με τους «άλλους» μπορεί να ιδωθεί ως μία συνάντηση διαφορετικών και πολύπλοκων «μικροπολιτισμών». Στο μεσοεπίπεδο, λοιπόν, της Συμβουλευτικής μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι κατ' ουσίαν *συναντώνται* διαφορετικές πολυπολιτισμικές ταυτότητες ή «μικροκουλτούρες» που αντιστοιχούν σε δύο πλευρές: στην πλευρά των συμβούλων και στην πλευρά των συμβουλευομένων.

Οι μικροπολιτισμοί αυτοί έχουν διαφορές και ομοιότητες μεταξύ τους. Σε κάθε περίπτωση, οι σύμβουλοι θα πρέπει, ιδεωδώς τουλάχιστον και αναγνωρίζοντας την πολυπλοκότητα του «πολιτισμού στο μικροεπίπεδο», να διαθέτουν στην ατομική Συμβουλευτική μια δια-πολιτισμική προσέγγιση την οποία να εφαρμόζουν τόσο στους εαυτούς τους, όσο και στο διαφορετικό 'άλλο'. Εννοείται ότι η πολυπλοκότητα αυτή αυξάνει στην ομαδική Συμβουλευτική, οπότε έχουμε συνάντηση περισσότερων διαφορετικών μικρόκοσμων, ατόμων δηλαδή που χαρακτηρίζονται από την

---

¹⁴ Αναλυτικά παρουσιάζουμε τη θεωρία αυτή στο Κοσμίδη-Hardy (1991), Κοσμίδη-Hardy *et al* (1996).

«πολυπολιτισμικότητα» του εαυτού. Οι βασικές δεξιότητες Συμβουλευτικής¹⁵, άλλωστε, μια τέτοια διαπολιτισμική προσέγγιση προτείνουν στην ουσία: (α) τον «άνευ όρων σεβασμό του ‘άλλου’», με προϋπόθεση τον αυτοσεβασμό, (β) την «αποδοχή του ‘άλλου’», με προϋπόθεση την αυτοαποδοχή, και (γ) την *ετεροσυναίσθηση / ενσυναίσθηση* ως προσπάθεια για κατανόηση του κόσμου αναφοράς του ‘άλλου’, με προϋπόθεση την ενσυναίσθηση του εαυτού μας. Ωστόσο, και οι άλλες δεξιότητες, τι άλλο προϋποθέτουν από μια ουσιαστικά *διαπολιτισμική οπτική*; Μέσα από τους πίνακες **1**, **2** και **3** που ακολουθούν, ας θυμηθούμε κάποια στοιχεία των βασικών αυτών δεξιοτήτων μέσα από ενδεικτικά ερωτήματα που σχετίζονται με την αυτοαξιολόγηση των συμβούλων σε προσωπικές δεξιότητες και ας δώσουμε τις δικές μας απαντήσεις στο ερώτημα που διατυπώθηκε πιο πάνω.

Πίνακας 1.

— ·	_____ & _____ (_____ -Hardy et al,1996)
1	_____ § _____ _____ _____ ;
2	_____ _____ /— _____ § _____ § _____ _____ § _____ ;
3	_____ § _____ _____ ;

Πίνακας 2.

B.	<i>ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ (ό.π.)</i>
1	Προσπάθησα να μπω στη θέση του άλλου προσώπου, να δω, δηλαδή, τον κόσμο όπως αυτός/ή τον βλέπει, να νιώσω αυτό που νιώθει, να σκεφτώ με το δικό του/της τρόπο ...;
2	Απέφυγα τις αξιολογικές κρίσεις και τα σχόλια;
3	Προσπάθησα ώστε όσα είπα ή ρώτησα να μη βρίσκονται έξω από το δικό του/της πλαίσιο αναφοράς και να μην περιέχουν το παραμικρό στοιχείο ψυχολογικής απειλής;

¹⁵ Μια αναλυτική συζήτηση στο θέμα των δεξιοτήτων παρουσιάζουμε στο Κοσμίδου-Hardy et al. (1996), Κοσμίδου-Hardy (2004α, 2004β).

Πίνακας 3.

_.	_____ & _____ (_____ -Hardy (1997, . 300)
1	_____ § _____ § _____ § _____ § _____ § _____, _____ § _____ § _____ § _____ § _____ _____ ;
2	_____, _____ § _____ ;
3	_____ § _____ § _____ § _____ _____ (_____ § _____, _____ _____, _____ _____) ;
4	_____, _____, § _____ _____ § _____ ;
5	‘ _____ , _____ _____ § _____ ;

2.3. Το Μακρο-επίπεδο

Η Συμβουλευτική είναι ένα ζωντανό κοινωνικό εγχείρημα το οποίο βρίσκεται σε διαρκή πορεία εξέλιξης, όπως σε εξέλιξη βρίσκεται και η ίδια η ζωή. Στην εξελικτική της αυτή πορεία, η Συμβουλευτική πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το κοινωνικο-ιστορικό, πολιτικο-οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται και το οποίο επηρεάζει τον άνθρωπο, διαμορφώνει τις ανησυχίες, τις στάσεις και τις προσδοκίες του.

Παραδείγματος χάριν, η ψυχοδυναμική Συμβουλευτική έχει ρίζες στο 19ο αιώνα¹⁶. Η ψυχοδυναμική προσέγγιση (π.χ. Freud, Adler, Klein, Winnicott) αναπτύχθηκε σε μια "μεσοαστική, πατριαρχική, ιεραρχική, και σχετικά καταπιεσμένη, συναισθηματικά και σεξουαλικά, ιατρική κουλτούρα της Κεντρικής Ευρώπης" (Wolfe *et al* 1990, σ.9). Επίσης, η ανθρωπιστική προσέγγιση και η τάση για αυτοπραγμάτωση αναδύθηκε και προωθήθηκε στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 στον κόσμο της Καλιφόρνιας που χαρακτηριζόταν από ευμάρεια, που είχε αρκετό ελεύθερο χρόνο και διακρινόταν για την αισιοδοξία του. Θα συμφωνήσουμε, βέβαια, ότι, σύμφωνα και με την κλίμακα αναγκών του Μάσλοου, το να προσπαθεί κανείς να οδηγηθεί στην αυτοπραγμάτωση (Maslow, 1962) είναι μάλλον ευκολότερη υπόθεση για κάποιον που είναι ευκατάστατος, που ζει σε ένα περιβάλλον ευχάριστο και που έχει ένα ικανοποιητικό επάγγελμα, παρά για κάποιον που είναι άνεργος, που αντιμετωπίζει προβλήματα επιβίωσης και ζει σε ένα κόσμο χαοτικό και απρόβλεπτο.

Γνωρίζουμε καλά ότι ένα στοιχείο που θεωρείται σημαντικό για τους συμβούλους είναι η θεωρητική τους ενημέρωση. Αυτή η ενημέρωση σχετίζεται άμεσα, ή πρέπει να σχετίζεται, τόσο με το διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικο-ιστορικό σκηνικό, όσο και με τη φύση της γνώσης μέσα στο πλαίσιο αυτό. Η γνώση όμως αλλάζει και εξελίσσεται και θα ήταν ατυχές αν πιστεύαμε ότι η Συμβουλευτική, ως επιστημολογικός χώρος, μπορεί να παραμένει άκαμπτη ή να περιορίζεται μόνο σε θεωρίες Ψυχολογίας. Αντίθετα, η Συμβουλευτική χρειάζεται διεπιστημονική προσέγγιση, με βάση και την εξέλιξη των επιστημών σε κάθε εποχή.

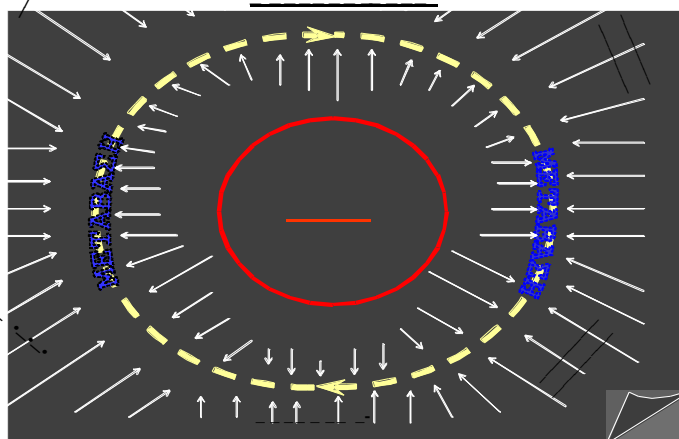
¹⁶ Αναλυτική συζήτηση γύρω από τα θέματα αυτά παρουσιάζεται στο Κοσμίδου-Hardy, (1991).

Ένα βασικό για τη διαπολιτισμική Συμβουλευτική πεδίο γνώσης σχετίζεται με το χώρο των πολιτισμικών μελετών (cultural studies). Μια επιπλέον επιστημολογική περιοχή που θεωρούμε ότι σχετίζεται άμεσα με τη Συμβουλευτική είναι η μελέτη της επικοινωνίας, ιδιαίτερα μάλιστα στη σύγχρονη εποχή της ηλεκτρονικής επικοινωνίας, η οποία ασκεί τεράστια επιρροή στη διαμόρφωση της προσωπικής και της πολιτισμικής ταυτότητας, αλλά και του μέλλοντος του κόσμου.

Διαπιστώνουμε ήδη σήμερα μια ουσιαστική αλλαγή στις έννοιες του *χώρου* και του *χρόνου*. Υποστηρίζεται ότι οι καινούργιες ταχύτητες στις δραστηριότητες της ζωής και της επικοινωνίας δείχνουν σαφώς πως ο χρόνος έχει εκμηδενίσει το χώρο. Ο Harvey (1989) ονομάζει τη διαδικασία αυτή "χωροχρονική συρρίκνωση". Η ταχύτητα και η χρονική συρρίκνωση εισβάλλουν στην κουλτούρα -μέσα από τα ΜΜΕ, τις μεταφορές, τα ταξίδια και τον τουρισμό- και προκαλούν μια γενικευμένη κινητικότητα. Αυτή η κινητικότητα δεν αφορά μόνον στα μετακινούμενα εμπορεύματα ή αντικείμενα. Τα ίδια τα υποκείμενα γίνονται πιο κινητικά (mobile) ή εκ-τοπίζονται (dis-located)¹⁷ από το συνηθισμένο τους χώρο. Καθώς, όμως, τα αντι- ή υπο-κείμενα κινητο-ποιούνται, προοδευτικά αποστασιοποιούνται, χάνουν την υλική τους υπόσταση και γίνονται απλώς σύμβολα (σημεία) (Waters, 1995).

Επομένως, η χωροχρονική συρρίκνωση φαίνεται να συρρικνώνει και το υποκείμενο, καθώς και διαδικασίες όπως είναι αυτή της Συμβουλευτικής και της διδακτικής/μαθησιακής συνάντησης η οποία, μέσα από τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, τείνει να γίνει λιγότερο διυπο-κειμενική ή άμεσα συνδιαλεκτική. Ας θυμηθούμε, για παράδειγμα, την προώθηση της εξ αποστάσεως μάθησης με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας και, στην περίπτωση μας, την εξ αποστάσεως Συμβουλευτική και την τηλεδιαχείριση ακόμη και προσωπικών προβλημάτων.

Η συνειδητοποίηση, η επίγνωση και η ενημέρωση των συμβούλων πάνω στις ευρύτερες κοινωνικές πιέσεις και εξελίξεις θεωρούμε ότι είναι βασικότερη προϋπόθεση κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο άτομο που βρίσκεται απέναντί της. Η ενημέρωση των συμβούλων, όπως ήδη υποστηρίχθηκε, δεν πρέπει να είναι άκριτη και παθητική, αλλά, αντίθετα, πρέπει να είναι κριτική και ενεργητική με στόχο τη δική τους παρέμβαση στα κοινά για ένα κόσμο καλύτερο και, βεβαίως, με στόχο την ουσιαστικότερη κατανόηση των μικρόκοσμων των συμβουλευόμενων, οι οποίοι επηρεάζονται από τις δυνάμεις του περιβάλλοντος μακρόκοσμου (βλ. και σχ. 4).

Σχήμα 6.

¹⁷ Αναλυτικότερα, Usher, R. (2004).

Αναφερθήκαμε σύντομα σε ζητήματα της Συμβουλευτικής που σχετίζονται με το θέμα του πολιτισμού σε τρία επίπεδα: μικροεπίπεδο, μεσοεπίπεδο και μακροεπίπεδο. Τα επίπεδα αυτά, σε σχέση πάντα και με τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε τη σχέση ανάμεσα στις έννοιες *άτομο-κοινωνία*, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να τα δούμε αποσπασματικά. Όπως φαίνεται και στο σχήμα 1, όλα σχετίζονται μεταξύ τους και οι επαγγελματίες σύμβουλοι, για να μπορέσουν να κατανοήσουν καλύτερα τους συμβουλευόμενους και να τους στηρίξουν σε μια ουσιαστική, κριτική πορεία αυτοεξερεύνησης και δια βίου ανάπτυξης, χρειάζεται να συνειδητοποιήσουν τη σημασία και τη σχέση και των τριών παραγόντων.

3. Διαπολιτισμική Συμβουλευτική και προσωπική ανάπτυξη:

Ο ρόλος της Αυτογνωσίας και της Κοινωνιογνωσίας

Για την προσωπική ανάπτυξη του ατόμου δύο παράγοντες παίζουν καθοριστικό ρόλο: (α) η *αυτογνωσία* του (στο *μικροεπίπεδο*, *μεσοεπίπεδο*), και (β) η κριτική *κοινωνιογνωσία* (στο *μακροεπίπεδο*). Όπως ήδη αναφέρθηκε στο υποκεφάλαιο το σχετικό με το 'μικροεπίπεδο' του πολιτισμού, η ανάπτυξη της αυτογνωσίας των ατόμων επιτυγχάνεται, κυρίως, μέσα από ένα συνειδητό δρόμο αυτοπαρατήρησης, αυτοεξερεύνησης και ανάπτυξης. Ο δρόμος αυτός είναι συνήθως ο «λιγότερο ταξιδεμένος» (Φροστ, 1916) και είναι καθαρά προσωπικός και μοναδικός για κάθε ξεχωριστή ανθρώπινη ύπαρξη. Είναι όμως και ένας 'δρόμος' στην ουσία πολιτικός, που οδηγεί και στην ανάπτυξη του συλλογικού -ή και του εθνικού- 'εγώ', αλλά και του οικουμενικού 'εμείς'¹⁸. Μια τέτοια ανάπτυξη αποτελεί προϋπόθεση για το άνοιγμα στο διαφορετικό, στο *άλλο* (άλλους ανθρώπους) ή στο *Άλλο* (άλλες κουλτούρες, άλλους πολιτισμούς), για την επικοινωνία μαζί του, για την αλληλοαποδοχή και, τελικά, για την υγιή συνένωση και συνύπαρξη.

Η κριτική κοινωνιογνωσία του ατόμου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να μπορεί αυτό να αναλύει κριτικά και ενεργά τα δρώμενα στο σύγχρονο διευρυμένο κόσμο. Μέσα από μια τέτοια κριτική και συνειδητοποιημένη προσέγγιση, είναι δυνατόν να διαπιστώσει κανείς ότι, πίσω από το διαφορετικό, δεν κρύβεται πάντα και κατανάγκη κάποια απειλή, κάποια προσπάθεια επιβολής του προς τους άλλους με πρόθεση να τους εκμεταλλευτεί. Μια τέτοια στάση είναι απαραίτητη για την προώθηση γνήσιων σχέσεων και επικοινωνίας, όπως είναι απαραίτητη και για τον εντοπισμό μιας ενδεχόμενης υπαρκτής απειλής, καθώς και για τον καθορισμό της περαιτέρω στάσης προς αυτή την απειλή, που είναι όμως τώρα πια συγκεκριμένη, καθορισμένη και δικαιολογημένη, στηριγμένη με επιχειρήματα, χωρίς να εκδηλώνεται, ενδεχομένως, ως άκριτη αντίδραση προς ό,τι το διαφορετικό, το ξένο, το *άλλο*.

Στη Συμβουλευτική, λοιπόν, η ενημέρωση των συμβούλων πάνω σε θέματα ψυχολογίας και πάνω σε γενικές έννοιες κοινωνιολογίας δεν αρκεί. Απαιτείται παράλληλα κριτική και, θα μπορούσαμε να πούμε όχι απλά εκλεκτική, αλλά συνθετική, προσέγγιση των θεωριών αυτών. Παράλληλα, απαιτείται η κριτική κοινωνική ενημέρωση των συμβούλων και ιδιαίτερα η ενημέρωσή τους σε θέματα πολιτισμικών μελετών, αφού το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται και ζουν τα μέλη μιας κοινότητας παίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή τους, όπως και στη δημιουργία των προβλημάτων τους.

Αυτό που συχνά συμβαίνει είναι ότι οι σύμβουλοι αγνοούν το ρόλο και τη σημασία του πολιτισμικού εσωτερικού και εξωτερικού πλαισίου των συμβουλευομένων και παίρνουν ως δεδομένο το δικό τους μόνο πολιτισμικό πλαίσιο

¹⁸ Το θέμα αυτό παρουσιάστηκε αναλυτικά στο Κοσμίδου-Hardy (1994).

το οποίο, συνήθως, δεν προβληματοποιούν, παραγνωρίζοντας έτσι τη σχέση του 'εσωτερικού' με το 'εξωτερικό'.

Γενικότερα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στη Συμβουλευτική εμφανίζεται συχνά άκριτη επιβολή των 'πολιτισμικών όρων' της κυρίαρχης ιδεολογίας και προσπάθεια προσαρμογής των συμβουλευομένων στο πολιτισμικό πλαίσιο το οποίο οι σύμβουλοι αποδέχονται και το οποίο προτείνουν ως 'υγιές'. Θεωρούμε λοιπόν ότι είναι απαραίτητο για τους συμβούλους να είναι ανοιχτοί στο διαφορετικό πολιτισμικό 'άλλο', να έχουν πλούσιες διαπολιτισμικές εμπειρίες, να μελετούν σε βάθος τις αλλαγές και τις συνέπειές τους στο σύγχρονο κοινωνικο-πολιτισμικό σκηνικό, διαμορφώνοντας αντίστοιχα τη στάση τους μέσα από την κριτική, διαπολιτισμική, κοινωνική τους ενημέρωση και τη γνήσια αυτογνωσία.

Αν συμφωνήσουμε με την παραπάνω συλλογιστική, τότε θα πρέπει να δούμε πώς είναι δυνατόν να επιτευχθεί η αυτογνωσία και η κριτική κοινωνιογνωσία των μελών κάθε ανθρώπινης κοινότητας. Για την επίτευξη ενός τέτοιου σχεδίου απαιτούνται ειδικά προγράμματα τόσο στο πλαίσιο της παιδείας, όσο και στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής, ιδιαίτερα μάλιστα της κριτικής αναπτυξιακής Συμβουλευτικής¹⁹. Βασικό στοιχείο για ένα τέτοιο εγχείρημα είναι η διαπολιτισμική προσέγγιση ενός συγκεκριμένου ζητήματος, όπως είναι η Συμβουλευτική· η αναγνώριση της σημερινής πολυπλοκότητας που έχει αναδυθεί με την κατάρρευση του μοντερνισμού και της τάσης για επιβολή μιας και μόνης κουλτούρας ως καθολικής και παγκόσμιας· η αναγνώριση, επίσης, του δικαιώματος των άλλων πολιτισμικών οντοτήτων να είναι διαφορετικές. Στο πλαίσιο μιας κριτικής προσέγγισης, λοιπόν, η διαπολιτισμική οπτική είναι απαραίτητο στοιχείο της ουσιαστικής Συμβουλευτικής. Επομένως, η δημιουργία ενός 'πεδίου' Συμβουλευτικής το οποίο –περιχαράκωνοντας τον εαυτό– 'βαφτίζεται' ως *Διαπολιτισμική* Συμβουλευτική και το οποίο, ενδεχομένως, αναπτύσσεται για στενά επαγγελματικούς λόγους, μάλλον δημιουργεί ερωτηματικά ως προς την ουσία της συμβουλευτικής προσέγγισης, τους στόχους και το ρόλο της.

4. Για τη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική: Συμπερασματικά

Τα παραδοσιακά μοντέλα Συμβουλευτικής βασίζονται σε ένα παράδειγμα (*paradigm*), σε ένα θεωρητικό πλαίσιο δηλαδή, που είναι δυτικής πολιτισμικής προέλευσης και που, ως προς τις αρχές του, έχει υποστεί σε μεγάλο βαθμό την επίδραση του θετικισμού. Επομένως, οι σύμβουλοι που εφαρμόζουν τα μοντέλα αυτά δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση για να δουν ουσιαστικά τον άνθρωπο, μέσα από το δικό του πολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς –σε όλα τα επίπεδα πολιτισμού στα οποία αναφερθήκαμε, και ιδιαίτερα, βεβαίως, στο μακροεπίπεδο. Μια διαπολιτισμική οπτική δεν κάνει κάτι 'άλλο' από το να δίνει έμφαση στην κατανόηση των τρόπων με τους οποίους επηρεάζεται η συμβουλευτική σχέση από ζητήματα σχετικά με την κουλτούρα και τη φυλετική προέλευση. Ωστόσο, η θεώρηση αυτών των παραγόντων απουσιάζει, συνήθως, ως κεντρικό ζήτημα από τα προγράμματα εκπαίδευσης συμβούλων. Οι γνώσεις και οι δεξιότητες που αναγνωρίζεται ότι πρέπει να έχουν οι *διαπολιτισμικοί σύμβουλοι* περιλαμβάνουν:

- Συνειδητοποίηση της θεωρίας και των παραδοχών των συμβούλων που επηρεάζουν τη συμβουλευτική διαδικασία (ιδιαίτερα εκείνων των παραδοχών που σχετίζονται με το 'δίδυμο' άτομο/κοινωνία).
- Κατανόηση του γεγονότος ότι παράγοντες που σχετίζονται με το μακροεπίπεδο της συμβουλευτικής σχέσης (η φυλή, η εθνικότητα, η

¹⁹ Αναφερόμαστε αναλυτικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδη-Hardy (1992, 1995).

κουλτούρα, η κοινωνική τάξη, κτλ.) επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ταυτότητας, των επαγγελματικών επιλογών και των ψυχολογικών προβλημάτων και/ή διαταραχών.

- Συνειδητοποίηση των προκαταλήψεων, των στάσεων, των στερεοτύπων των συμβούλων.
- Συνειδητοποίηση της δικής τους πολιτισμικής ιστορίας και γνώση σχετική με άλλες κουλτούρες.
- Ουσιαστική γνώση πάνω στο θέμα της ιστορικής εξέλιξης του ρατσισμού και της καταπίεσης που έχουν υποστεί άτομα με διαφορετική πολιτισμική προέλευση.
- Ικανότητα να συσχετίζουν τις δικές τους απόψεις και στάσεις με εκείνες των ατόμων που συναντούν στη συμβουλευτική σχέση και που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο.
- Αναγνώριση των ορίων τους ως προς τη γνώση και τις δεξιότητες που διαθέτουν.
- Άνοιγμα στο διαφορετικό, στο *άλλο* και ικανότητα να αναθεωρήσουν τις απόψεις και τις στάσεις τους σε πολιτισμικά ζητήματα.
- Ικανότητα να λειτουργούν στο πλαίσιο ποικίλων πολιτισμών με διάθεση κοσμοπολίτικη.

Διαπολιτισμική Συμβουλευτική λοιπόν; Συμβουλευτική ως Επικοινωνία; Κριτική, Επικοινωνιακή Συμβουλευτική; Σίγουρα οι όροι είναι αποκαλυπτικοί του επιστημολογικού χώρου που καλύπτει κάποιος τομέας. Παράλληλα, όμως, με την προβληματοποίηση και την εξέταση των όρων και των λέξεων από σημειολογική και επιστημολογική σκοπιά, χρειάζεται κριτική εξέταση του συνολικού έργου της Συμβουλευτικής στη σημερινή εποχή έτσι, ώστε αυτή να συμβάλλει ουσιαστικά σε μια οικολογική προσέγγιση του ανθρώπου και του κόσμου και στη χάραξη ενός οικολογικού 'δρόμου' για την κίνηση από το αποξενωμένο και/ή ναρκισσιστικό προς το ώριμο εγώ, όπως και στην κίνηση από το 'εθνικό εγώ', που είναι ασφυκτικά κλεισμένο στον εαυτό του, προς το παγκόσμιο και οικουμενικό 'εμείς'²⁰.

Στο πλαίσιο αυτής της κριτικής μας προσέγγισης θεωρούμε σκόπιμο να θέσουμε την ακόλουθη ερώτηση: γιατί, άραγε, παρατηρείται σήμερα μια συστηματική τάση να διαχωρίζεται η Συμβουλευτική σε επιμέρους τομείς ή κλάδους; Παρα-δείγματα τέτοιου τύπου διαχωρισμού είναι η Φεμινιστική Συμβουλευτική, η Επαγγελματική Συμβουλευτική, όπως και η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική. Θεωρούμε ότι αυτή η άκρατη αποσπασματικότητα της Συμβουλευτικής μάλλον αποκαλύπτει την επιφανειακή προσέγγιση του χώρου αυτού με πιθανό στόχο την επαγγελματοποίησή του και την ανάπτυξη διαφόρων ειδικοτήτων συμβούλων. Αυτό συμβαίνει σε μια εποχή που τα πανεπιστήμια θέτουν ως βασικότερο στόχο τη βιωσιμότητά τους μέσω της παραγωγής ειδικευμένων επαγγελματιών, καθώς και μέσω της εξασφάλισης θέσεων εργασίας για τους αποφοίτους τους. Επομένως, μιλάμε για απομάκρυνση από το ουσιαστικό νόημα και στόχο της Συμβουλευτικής που είναι ο *άνθρωπος* ως όλο.

Συνεχίζοντας την παραπάνω προβληματική, αναρωτιόμαστε: Ένας φεμινιστικός σύμβουλος²¹ χρειάζεται διαφορετικά προσόντα και εκπαίδευση ή

²⁰ Αναλυτικά το θέμα παρουσιάσαμε στο Κοσμίδου-Hardy (1994).

²¹ Στο σημείο αυτό έχει αξία να παρατεθεί το απαισιόδοξο σχόλιο των Ernst και Goodison (1990, σ. 4): « Η θεραπεία υποδηλώνει άνδρες θεραπευτές οι οποίοι δηλώνουν στις γυναίκες ότι είναι άρρωστες. Υπονοεί, ακόμη, μια διαδικασία που στοχεύει στην προσαρμογή των γυναικών [και των διαφορετικών 'άλλων'] σε συμβατικούς και περιοριστικούς ρόλους» (το κείμενο στην αγκύλη είναι δική μας προσθήκη).

πράγματι χρησιμοποιεί διαφορετικές διαδικασίες κατά τη Συμβουλευτική που ασκεί σε σύγκριση με έναν διαπολιτισμικό σύμβουλο; Αν δεν είναι έτσι τα πράγματα, τι επιπλέον (ή τι λιγότερο) απαιτεί ο ένας τύπος Συμβουλευτικής από τον άλλο. Αν ούτε αυτό συμβαίνει, γιατί παρατηρείται μια προσπάθεια κατακερματισμού της Συμβουλευτικής –σύμφωνα με την ανάλυση και τη συζήτηση που προηγήθηκε- σε επιμέρους πεδία και μια τάση πνιγής, σχεδόν, εξειδίκευσης σε έναν τύπο συμβουλευομένων (π.χ. σε γυναίκες, σε νέους, σε μετανάστες, κτλ); Τι υπάρχει πίσω από αυτήν την τάση ετικετοποίησης των ειδικοτήτων της Συμβουλευτικής, η οποία, συνειδητά ή ασυνείδητα, οδηγεί στην αντίστοιχη ετικετοποίηση και κατηγοριοποίηση των συμβουλευομένων;

Θα κλείσουμε την εργασία αυτή με μια πρόκληση για το μέλλον. Υποστηρίζουμε ότι η συμβουλευτική διαδικασία είναι *μία*: οι ουσιαστικά εκπαιδευμένοι σύμβουλοι, που χαρακτηρίζονται από κριτική αυτογνωσία – κοινωνιογνωσία και είναι εξ ορισμού δια-πολιτισμικοί, θα είναι εξίσου αποτελεσματικοί είτε έχουν απέναντί τους ένα νέο άνθρωπο, είτε έναν ηλικιωμένο, μια γυναίκα, έναν άνδρα, μια χριστιανή, μια μουσουλμάνα, μια ελληνίδα, έναν αλβανό ή κάποιον που προέρχεται από διαφορετικό πλαίσιο από το δικό τους. Οι επιτυχημένοι σύμβουλοι, λοιπόν²², υιοθετούν έτσι κι αλλιώς μια διαπολιτισμική οπτική, αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι πολιτισμικές νόρμες επηρεάζουν τη διαμόρφωση του λόγου, αλλά και του τρόπου, με τον οποίο τα άτομα ζητούν βοήθεια, καθώς και του τρόπου με τον οποίο κάτι θεωρείται ‘προβληματικό’. Επομένως, είναι απλοϊκό και μάλλον ρινοκινδυνευμένο να πιστεύει κανείς ότι ένα μοντέλο δυτικής προέλευσης –δηλαδή είτε Αμερικανικής είτε Ευρωκεντρικής θεώρησης των πραγμάτων- θα μπορεί πράγματι να βοηθήσει άτομα με διαφορετική πολιτισμική προέλευση.

Αν, λοιπόν, δεν εφαρμόσουμε στην πράξη ένα κριτικό και αναπτυξιακό μοντέλο Συμβουλευτικής που νομιμοποιεί τη θεώρησή μας ως ‘ειδικών’ προκειμένου να στηρίξουμε τον άνθρωπο στην προσπάθειά του να ‘συναντήσει’ τον εαυτό του, να τον αποδεχτεί και να τον αναπτύξει ολικά και αν, αντίθετα, εξακολουθούμε να θεωρούμε τη Συμβουλευτική ως ένα πλαίσιο αμφισβητούμενης κατανόησης και αποδοχής του άλλου, και μάλιστα με υπηρεσίες για τις οποίες πρέπει να πληρώσει²³, γιατί να μην αναζητήσει ο ενδιαφερόμενος βοήθεια και στήριξη από ανθρώπους που μπορούν να του προσφέρουν αυτή την υπηρεσία δωρεάν; Μια ουσιαστική πρόκληση και, ταυτόχρονα, απάντηση τόσο στο θέμα αυτό, όσο και στην περιοριστική θεώρηση και κατάτμηση που παρατηρείται σήμερα στη Συμβουλευτική, με όλες τις σοβαρές συνέπειες στη δια-μόρφωση των συμβούλων σε σχετικά προγράμματα, αλλά και στον επικίνδυνα απλοϊκό τρόπο με τον οποίο συχνά ασκείται η Συμβουλευτική, είναι το σχόλιο του Rogers²⁴:

Αν καταργούσαμε τον «ειδικό», τον επαγγελματία με τα «πιστοποιητικά», τον «εγκριμένο ψυχολόγο», θα μπορούσαμε να ανοίξουμε το επάγγελμά μας σε μια αύρα φρέσκου αέρα, σε ένα τέτοιο κύμα δημιουργικότητας, που δεν γνώρισε επί πολλά χρόνια.

²² Αναφερόμαστε αναλυτικά στο θέμα αυτό στο Κοσμίδη-Hardy (1997γ).

²³ Στο θέμα αυτό αναφέρεται αναλυτικά ο Masson (1990).

²⁴ Στο Kirschenbaum *et al* (1990).

5. Βιβλιογραφικές παραπομπές

- Assagioli, R.** (1965), *Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques*. New York: Hobbs, Doorman.
- Γαλανουδάκη Α., Κοσμίδου Χρ., Σκαύδη Δ. και Τέττερη Ι.,** (1993), “Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση”. *Ενημερωτικό Τεύχος Ομάδας Εργασίας ΣΕΠ του Π.Ι.*” Αθήνα: Alpha Omega Sciences.
- Ernst, S., & Goodison, L.,** (1990, edn), *In our own Hands: A Handbook of Self-help Therapy*. London: The Women’s Press.
- Ferrucci, P.** (1982), *What we May Be: The Visions and Techniques of Psychosynthesis*. Wellingborough, Northamptonshire: Turnstone Press.
- Feltham, C. & Horton, I.** (2000), “Preface” στι C. Feltham & I. Horton (eds), *Handbook of Counselling Psychotherapy*. London: Sage.
- Frost, R.** (1916), “The road not taken”, στο βιβλίο, *You Come Too*. New York: Henry Holt & Co.
- Harvey** (1989),
- Kirschenbaum, H. and Land Henderson, Y.,** (eds) (1990), *The Carl Rogers Reader*. London: Constable.
- Κοσμίδου, Χρ.** (1986), “Έννοια και Περιεχόμενο των Όρων ‘Συμβουλευτική’ και ‘Προσανατολισμός’. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής- Προσανατολισμού*. **1**, 26-35.
- Kosmidou, C.** (1991), *Successful Careers Teachers in Greece: Collaborative Enquiry for a Critical Approach to Careers Education and Guidance*. Ph.D. Thesis: Southampton Uni.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1991), *Αυτογνωσία, Αυτοαντίληψη, Λήψη Απόφασης και Συμβουλευτική*. Σημειώσεις από τις παραδόσεις στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.,** (1992), «Η Συμβουλευτική στο Πανεπιστήμιο: Προς ένα Αναπτυξιακό Μοντέλο;». Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο που διοργάνωσε ο Τομέας Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με θέμα «*Η Συμβουλευτική στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*». 27 Μαρτίου.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.,** (1994), «Η Αυτογνωσία και η Κριτική Κοινωνική Ενημέρωση ως Προϋπόθεση για τη Μετάβαση από το Εθνικό ‘Εγώ’ στο Οικουμενικό ‘Εμείς’». Εισήγηση στην ημερίδα που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Κρήτης στο Ρέθυμνο (14/4) με θέμα: *Αξίες των Πολιτών και Ευρωπαϊκή Διάσταση*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.,** (1995), «Η Συμβουλευτική ως Επικοινωνία και το Ζήτημα της Εκπαίδευσης και της Προσωπικής Ανάπτυξης Συμβούλων». Εισήγηση στο τρίτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο της Συμβουλευτικής (Σεπτέμβριος) εκπροσωπώντας την ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1996α), «Σύμβουλοι και Θερ-αποντες». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **36-37**.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1996β), «Ένα Αναπτυξιακό Μοντέλο για τον ΣΕΠ: Πολυτέλεια ή αναγκαιότητα;». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997α). «Η Επικοινωνία και οι Σχέσεις στο Διαπολιτισμικό Σχολείο». Στο βιβλίο που εκδόθηκε από τον Γ.Μάρκου με τίτλο: *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών*. Αθήνα: ΚΕΔΑ, 256-326.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997β), «Η Ζωή είναι Γυναίκα; Ναι στην Ισότητα, Ναι στη Διαφορετικότητα». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **44-45**.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (1997), «Αναζητώντας την Ταυτότητα του Επιτυχημένου Εκπαιδευτικού ΣΕΠ: Υπόθεση Ειδικότητας;». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **40-41**: 112-125.
- Κοσμίδου-Hardy Χρ.** (1999), « Η Συμβολή της Αναπτυξιακής Συμβουλευτικής για την Προώθηση της Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας: Έμφαση στην Κριτική Αυτο-γνωσία και Κοινωνιο-γνωσία του εκπαιδευτικού». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής – Προσανατολισμού*.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρυσούλα & Γαλανουδάκη, Α.** (1996). *ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ: ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΗ. Με Ασκήσεις για την Ανάπτυξη Αυτογνωσίας και Δεξιοτήτων Συμβουλευτικής*. Αθήνα: Ασημάκης.

- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. και Μαρμαρινός, Ι.** (2000). «Κριτική Αυτογνωσία-Κοινωνιογνωσία και ο Δάσκαλος στο πλαίσιο ενός Μοντέλου για μια Κριτική Παιδαγωγική στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*. **54-55**: 47-60.
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ. και Κρίβας Σ.** (2000), «*Το Φύλο και οι Επαγγελματικές Επιλογές: Εκπαίδευση Λειτουργών Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού*». Αθήνα. Πακέτο Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών (Training Package). Αναπτύχθηκε στο πλαίσιο Ευρωπαϊκού προγράμματος Leonardo da Vinci. (Βασικοί φορείς στην Ελλάδα: ΙΕΚΕΠ, Π.Ι. ΕΛΕΣΥΠ).
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (2004α) (επιμ.), «Πρόλογος» στο *Ο Δάσκαλος ως Σύμβουλος: Το γιατί και το πώς*. Αθήνα: ΑΛΦΑ).
- Κοσμίδου-Hardy, Χρ.** (2004β), «Σκέπτομαι, άρα Υπάρχω»; Από τη μόδα της Συναισθηματικής Νοημοσύνης, στην Αναπτυξιακή Συμβουλευτική και την ολική ανάπτυξη του προσώπου», στο Χρ. Κοσμίδου-Hardy, ό.π..
- Maslow, A. H.** (1962), "Some basic propositions of a growth and self actualization psychology". Στο A. W. Combs (ed.), *Perceiving, Behaving, Becoming*. ASCD Year Book, Washington DC.: NEA.
- Masson, J.** (1988), *Against Therapy*. Glasgow: Collins
- Patraka, M. V.** (1996), "Spectacles of suffering: Performing presence, absence, and historical memory at U.S. holocaust museums". Στο E. Diamond (ed.), *Performance & Cultural Politics*. London: Routledge.
- Usher, R.** (2004), (μετάφραση, R. Hardy), "The Dis-located learner: Pedagogy and the subject in the context of the internet and globalisation". Στο, Κοσμίδου-Hardy (ed.), *Η Πληροφόρηση στην Εποχή της Ψηφιακής Επικοινωνίας: Προς την Αγωγή στα Μ.Μ.Ε. μέσα από το Αναλυτικό Πρόγραμμα*. NL: Saxion. Περίληψεις Διεθνούς Συνεδρίου που οργάνωσε η Διακρατική Διεπιστημονική Εταιρεία ΣΥ.Ν.Θ.Ε.ΣΗ: *Ο Κύκλος των Εφ-ευρητικών Εκπαιδευτικών*.
- Waters, M.** (1995), *Globalization*. London: Routledge.
- Woolfe, R. Dryden W. and Charles-Edwards D.** (1989), "The nature and range of counseling practice". Στο W. Dryden, D. Charles-Edwards and R. Woolfe (eds), *Handbook of Counselling in Britain*. London: Routledge.